

mağının obaları içinde de İgdir İsâ obası (doksan dokuz vergi nüfuslu) adıyla bir grup bulunmaktaydı.

Bugün İran'ın Fars yöresinde Kaşgay Ulusu arasında, İran'a hangi ülkeden geldiği tesbit edilemeyen 500 evlik bir İgdir oymağı görülmektedir. Öte yandan Anadolu'ya göç etmeyerek Hazar ötesi Türkmenleri içinde kalan İgdirler'den kalabalık bir küme, XVI. yüzyılda Mangışlak'ta Çavuldurlar ve diğer birkaç küçük oymakla birlikte Hasan Eli topluluğunu meydana getirmişlerdir. Hasan Eli de Hazar ötesi Türkmenlerinin diğer kümeleri gibi Hârizm Özbek hanlarına vergi olarak 16.000 koyun vermekte olup bunun 12.000'ini İgdir ile Çavuldur ödüyordu. Kalmuklar bu İgdirler'den bir kolu, bir Çavuldur kolu ve Soynacı oymağı ile birlikte Kuzey Kafkasya'ya götürmüşlerdi. Bunlar, Stavropol Türkmenleri adıyla varlıklarını bugüne kadar korumuşlardır. Adı geçen teşekküllerin Mangışlak'ta kalan ana kolları ise Kazaklar'ın baskısı üzerine Aral gölünün güney kıyısı ile Karaboğaz civarındaki topraklara göç etmişlerdir. Günümüzde nüfusu fazla olmayan bir İgdir oymağının Etrek ve Gürgen çayları arasında yaşadığı bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk Tercümesi, I, 57; Reşidüddin, *Câmi'u'l-tevârih* (nşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1338, I, 43; İbn Bîbî, *Tevârih-i Âl-i Selçuk* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1902, s. 88; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1390, s. 26; Aşıkpaşazâde, *Târih*, s. 233; Ebûlgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime* (nşr. A. N. Kononov), Moskva-Leningrad 1958, s. 31-33, 36, 43, 61; a.mlf., *Şecere-i Türk* (nşr. P. I. Desmaisons), Amsterdam 1970, s. 210; A. Vambery, *Travels in Central Asia*, London 1864, s. 303; Mes'ûd Keyhân, *Cogrâfya-yı Muşşal-i İran*, Tahran 1311, II, 79, 102; V. Barthold, *A History of the Turkmen People* (trc. V. T. Minorsky), Leiden 1962, s. 137; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 356-358, 454-455, 658, 667, 668; a.mlf., "Anadolu'da Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", *İFM*, XI/1-4 (1949-50), s. 469-473, 502-504.

FARUK SÜMER

İGDIR

Anadolu Selçukluları devrinde şehirlerdeki vergi memurlarına verilen ad.

Sözlükte "terbiye etmek, beslemek ve yetiştirmek" anlamına gelen **igitmek** fiilinden türetilmiştir. İgdiş Türkistan, İran ve Anadolu'da farklı mânalarda kullanılmıştır. Yüsf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*-

de igdiş kelimesine birkaç yerde "terbiye edilmiş kişi" anlamında yer vermiştir. Kelimenin "hadım edilmiş insan ve hayvan" şeklindeki bugünkü mânasının da bu eski anlamıyla bağlantılı olduğu söylenebilir. Aynı eserde şehir halkını oluşturan zümreler arasında igdişlerin de adı geçmektedir ([trc. Reşid Rahmeti Arat], s. 321). Bunlar ordunun at ve yük hayvanı ihtiyacını da karşılardı. Han ailesine ait atları terbiye eden görevliye **igdişçi** deniliyordu. Bu kayıtlardan, igdişlerin Türkistan'ın sosyal hayatında önemli görevler üstlendiği anlaşılmaktadır. Karahanlılar'da da igdiş devletin en önemli görevlilerine verilen unvanlar arasında yer almaktadır. Nitekim 602'de (1205-1206) Benâket'te basılan bir sikkede "Uluğ İgdiş Çağrı Han" unvanı bulunmaktadır (Baykara, LX/229 [1997], s. 689). İgdiş kelimesi İran'da yazılmış eserlerde genellikle **ikdiş**, bazan da **yikdiş** şeklinde geçmektedir. Selçuklular ve Moğollar devrinde İran'da kullanılan bu kelime Arapça'da "müvelled" ile (melez) karşılanmıştır. XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'dan büyük emirlere ve sultanlara takdim edilmek üzere Suriye ve Mısır'a gönderilen atlara Memlûk kaynaklarında "ikdiş" denilmekteydi. İkdiş atların babalarının Arap, annelerinin de Türk olduğu ve çok hızlı koştukları kaydedilmektedir (*Ferheng-i Ânenürâc*, I, 388).

XII ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'da şehirlerdeki vergi memurlarına igdiş adı verilmiştir. Kelime kaynaklarda Arapça ve Farsça çokluk şekilleriyle de (egâdişe, igdişân) kullanılmıştır. İgdişlerin reislerine "igdişbaşı, emîr-i igdişân, emîr-ül-egâdişe" deniliyordu. Anadolu Selçukluları'nda şehirlerin önde gelenlerine de igdiş denildiği, hatta şehirlerdeki ticarî hayatı igdişbaşının kontrol ettiği bilinmektedir. Aksaray, Lârende, Ereğli ve İskilip gibi Selçuklu şehirlerinde igdişler ve igdişbaşılar mevcuttu. Şimdiye kadar adları tesbit edilebilen igdişbaşılar şunlardır: Hacı İbrâhim b. Ebû Bekir (Konya), Hürremşah (Sivas), Hajuk (Hacik) oğlu Hüsam (Kayseri), Muîn (Malatya), Fahreddin (Konya), Şemseddin ve Hasbeg b. Said. İgdişbaşı, devlet görevlilerinin dışında şehir halkını temsil eden en yüksek görevliydi. Ticaretin ve halktan vergi toplanmasının yanı sıra bir düşman tehdidine ve muhasaraya karşı şehrin savunmasını da organize ediyordu. Babailer isyanına karşı koyan Sivas igdişbaşısının şehrin ileri gelenleriyle birlikte öldürüldüğü, Konya igdişbaşısının da Anadolu Selçuklu tahtına çıkarıl-

maya çalışılan Cimri'ye karşı direniş hareketini örgütlediği bilinmektedir.

İgdişbaşılardan etnik kökenleri konusu tartışmalıdır. Bunlardan Konya igdişbaşısı Hacı İbrâhim ile Aksaray igdişbaşısı Has Beg'in babalarının müslüman ismi taşıdığı görülmektedir. 1243 yılında Moğollar'a yardım ederek şehrin düşmesine sebep olan Kayseri igdişbaşısı Hüsam'ın babasının adı Hajuk idi. Diğer üç igdişbaşısı Hürremşah, Muîn ve Fahreddin'in babalarının adları bilinmemektedir. Kayseri igdişbaşısı istisna olarak kabul edilirse igdişlerin babalarının Türk, annelerinin de yerli hristiyan kadın olduğu söylenebilir. XII ve XIII. yüzyıllarda Selçuklu şehirlerinde kalabalık sayıda hristiyan nüfus yaşadığı için vergi işlerinde yerli hristiyanlar da istihdam edilmiş olmalıdır.

Şehir eşraf ve âyanı arasında sayılan igdişler ve igdişbaşılar, görevlerinin önemi dolayısıyla büyük yetkilere sahiptiler. Gerekteğinde şehzadeler ve sultanlar igdişbaşının konağında misafir edilip ağırlandırmaktaydı (İbn Bîbî, s. 138). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin igdişlerin evlerinin tüccarların evlerine benzediğini söylemesi bunların zengin insanlar olduğunu göstermektedir. Konya'nın 24 km. kuzeyindeki Dokuzun Hanı denilen kervansarayı igdişbaşı Hacı İbrâhim yaptırmıştı.

XII. yüzyıldan itibaren igdiş teşkilâtının Konya başta olmak üzere hemen her Selçuklu şehrinde mevcut olduğu, bunların sarayın, ordunun ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak, zenaat ehlinin ve güçsüz insanların huzur içinde yaşamasını sağlamak için çalıştıkları bilinmektedir. İgdişler, bu ihtiyaçları şehirler arası veya milletler arası ticaret yoluyla temin ederlerdi. Anadolu Selçuklu taşra teşkilâtında şehir divanında yer alan görevlilerden biri de emîr-i igdişân idi ve "server-i hâcegân ve muteberân" diye anılıyordu.

İgdişler, İlhânî malî teşkilâtının Anadolu'da geniş ölçüde uygulanmaya başlanması ile gerek devlet memuru gerek sosyal bir zümre olarak XIII. yüzyılın sonlarına doğru önemlerini kaybetmiş ve yerlerini ahîler almıştır. İgdişlik Karamanoğulları döneminde de mevcuttu.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk, I, 183; III, 285; *Divânü lugâti't-Türk Tercümesi*, I, 218; III, 212; *Lisân-ül-'Arab*, "vld" md.; *Burhân-ı Kâtî' Tercümesi*, I, 171; *Ferheng-i Ânenürâc*, Tahran 1335 hş., I, 388; Doerfer, *TMEN*, II, 92-93; Clauson, *Dictionary*, s. 103; Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* (nşr. Reşid Rahmeti Arat), Ankara 1947, s.

172, 299, 446, 555; a.e. (trc. Reşid Rahmeti Arat), Ankara 1959, s. 120, 212, 321, 400; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 282; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iy-ye*, s. 32, 38, 46, 120, 138, 214-215, 229, 501, 529, 696; Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mektûbât*, Tahran 1335 hş., s. 184-185; Hasan b. Abdülmü'min el-Hûî, *Gunyetü'l-kâtib* (nşr. Adnan Sadık Erzi), Ankara 1963, s. 32-33; Ebû'l-Ferrec, *Târih*, II, 565; *Târih-i Âl-i Selçuk* (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 61-62; Reşidüddin, *Kitâb-ı Târih-i Mübârek-i Gâzânî, Dâstân-ı Gâzân Han* (nşr. Karl Jahn), London 1940, s. 358-359; Eflâkî, *Menâkıbü'l-'ârîftn*, I, 236; II, 751; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 105-106; Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *TTK Belleten*, XI/41-43 (1947), s. 197-235; a.mlf., "L'Islamisation dans la Turquie du moyen-âge", *St.I*, X (1959), s. 144-150; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklular Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 72, 76, 78, 99, 105, 108-109, 113, 123, 128, 130, 131, 145; a.mlf., "Selçuklular Devrinde İğdişlik ve Kurumu", *TTK Belleten*, LX/229 (1997), s. 681-695; Faruk Sümer, "Selçuklu Tarihinde İğdişler", *TDA*, sy. 35 (1985), s. 9-23.

FARUK SÜMER

İĞMÂ

(bk. BAYGINLIK).

İĞTİŞÂŞIYYE

(الإغتاشية)

Kübreviyye tarikatının
Hâce İshak Huttalânî'ye

(ö. 826/1423)

nisbet edilen

ve Abdullah Berzişâbâdî

(ö. 872/1468)

tarafından geliştirilen bir kolu

(bk. KÜBREVİYYE).

İĞVÂ

(الإغواء)

Şaşırtıp

doğru yoldan çıkarmak anlamında
bir Kur'an terimi.

Sözlükte "şaşırmak, hedefe ulaştıracak yoldan ayrılmak" mânasındaki *gayy* kökünden türemiş olup "şaşırtmak, azdırıp doğru yoldan uzaklaştırmak" anlamında kullanılır. Râgıb el-İsfahânî, kelimenin kökünde bâtil inançtan doğan bilgisizlik mânasının bulunduğunu söyler. Gay mefhumu Kur'an-ı Kerim'de yirmi iki yerde geçmekte, iğvâ köküne ise altı yerde temas edilmektedir (bk. M. Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğvy" md.). Hz. Âdem ile Havvâ'nın yasak meyveden yemelerinden söz eden bir âyette Âdem'in yolunu şaşırdığı

ifade edilmekte (Tâhâ 20/121), İsrâ olayına dair âyette ise, "Arkadaşınız -Muhammed- sapmadı ve yolunu şaşırmadı" denilmektedir (en-Necm 53/2). İğvâ kavramı da "yolunu şaşırtıp saptırmak, helâk etmek" anlamında Allah'a izâfe edildikten başka (Hûd 11/34; Beyzâvî, II, 261) ağırlıklı olarak şeytana (el-A'râf 7/16; el-Hicr 15/39), ayrıca ilâhî hidayeti terk edip Allah'tan başka otorite ve yol gösterici diye kabul edilen putlara (el-Kasas 28/63; es-Sâffât 37/32) nisbet edilmektedir. İğvâyı gerek şeytana gerekse putlara izâfe eden âyetlerde kelime "bâtılı süsleyip hak gibi gösterme" mânasına gelmektedir.

Hz. Peygamber'den rivayet edilen çeşitli hadislerde gay ve iğvâ kavramları Kur'an'daki anlamlarına paralel şekilde kullanılmıştır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğvy" md.). Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bir hadiste Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: "Hakkınızda endişe ettiğim hususlardan biri, yeme içme ve cinsî arzularınızı tatmin etmede azgınlık göstermenizdir; bir diğeri de beşerî duygularınızın meşrû sınırları aşmasıdır" (*Müsne'd*, IV, 420, 423).

Kur'an'da iğvâ daha çok İblîs'le bağlantılı olarak ele alınmakta, bilhassa insanın yaratılışını konu edinen âyetlerde Âdem'e secde etmemesi sebebiyle ilâhî rahmetten kovulan İblîs'in insanları Allah'a ulaştırma yoldan saptırmak ve meşrû sınırları aşip azmalarını sağlamak amacıyla çaba göstereceği bildirilmektedir (meselâ bk. el-Hicr 15/39-40; Sâd 38/82-83). Konuyla ilgili âyetlerden, şeytanın iğvâ ve saptırma eylemlerini gerçekleştirirken bazı insanları araç olarak kullandığı anlaşılmaktadır (el-En'âm 6/112; en-Nâs 114/6). Kur'an'ın "şeytanın dostları" diye nitelediği bu kişiler (en-Nisâ 4/76; el-A'râf 7/27) kendilerini bir rehber, temsil ettikleri fikir ve ideolojileri de gerçek diye sunarlar, böylece hem öz varlıklarını hem de nüfuzları altındaki insanları doğru yoldan saptırır (es-Sâffât 37/32).

Şeytanın insanları şaşırtıp hak yoldan uzaklaştırma konusunda uyguladığı yöntemler Kur'an'da "hutuvâtü's-şeyâtîn" (şeytanların çizdiği yollar) terkihiyle ifade edilmiştir (en-Nûr 24/21). Şeytan bu kötü telkin ve vesveselerini günaha teşvik etmek (el-Mâide 5/91), sâlih amelden uzaklaştırıp isyana sürüklemek (el-Bakara 2/268), aldatıcı vaadlerde bulunmak (en-Nisâ 4/120) ve işlenen günahlara hoş göstermek (el-En'âm 6/43; el-Ankebût 29/38) suretiyle uygulamaya çalışır. Kur'an'da in-

sanların pek çoğunun şeytanın iğvâsına kapılabileceği ve sadece ihlâs ve samimiyetle hareket eden zümrelerin kurtulabileceği belirtilmiştir (el-Hicr 15/40).

Kur'an-ı Kerim'de şeytanın vesvese ve iğvâlarından Allah'a sığınılması gerektiği bildirilmiş (el-A'râf 7/200) ve şöyle dua edilmesi tavsiye edilmiştir: "Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından ve yanımda bulunmalarından sana sığınırım" (el-Mü'minûn 23/97-98). Hz. Peygamber de uyusunda kâbus gören kimseye şu duayı okumasını önermiştir: "Allah'ın gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanların dürtüşlerinden ve yanımda bulunmalarından O'nun kemal mertebesindeki kelâmına sığınırım" (Tirmizî, "Da'âvât", 93; *el-Muvatta'*, "Şifr", 9).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ğvy" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "ğavâ" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "ğvy" md.; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), II, 1255; Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğvy" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğvâ" md.; *el-Muvatta'*, "Şifr", 9; *Müsne'd*, III, 29, 41, 76, 492; IV, 420, 423; Buhârî, "Ahkâm", 21; Müslim, "İmâre", 52, "Kader", 14; Tirmizî, "Tefsir", 3; "Da'avât", 93; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 287, 313-314; a.mlf., *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 400^b; İbn Hazm, *el-Faṣl*, III, 70-74; Ebû'l-Yûsuf el-Pezdevî, *Uṣûlû'd-dîn* (nşr. H. Peter Linss), Kahire 1383/1963, s. 226; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Beyrut 1410/1990, II, 261; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 576; Elmâlılı, *Hak Dini*, III, 2134; Reşid Rızâ, *Tefsirü'l-menâr*, VIII, 339; XII, 70.

RAMAZAN BİÇER

İHÂM

(الإيهام)

Bir ifadenin kastedilenin dışında
bir anlaşılmaya yol açması
mânasında bedîî sanat.

Sözlükte ihâm "vehme ve şüpheye düşürme, yanıltma, hayale kaptırma" gibi anlamlara gelir. Aynı kökten gelen tev-hîm de bu mânayı ifade eder. Kelime ilk defa terim olarak ve tevriye karşılığında Reşidüddin Vatvât (ö. 573/1177) tarafından kullanılmış, bu konuda Fahreddin er-Râzî ile Sekkâkî gibi birçok belâgat âlimi de ona uymuştur (*Hadâ'îku's-sihr*, s. 39; *Nihâyetü'l-icâz*, s. 291; *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 427). Emîr İbn Münkız, ihâmı tevriye-den farklı bir tür niteliğinde tev-hîm adıyla ele almış, onu "söz içinde muhatap veya dinleyicinin bir başka kelime hakkında yapılmasına yol açacak bir ifadenin kullanılması" şeklinde tarif etmiş ve örnekleriyle incelemiştir (*el-Bedî' fî nakdi's-*